

száz év múlva is lehet foglalkozni. Magyar vonatkozású tanulmány nincs. Ami ma a magyar néprajz területén megy, nagyon szomorú. Szemünk láttára pusztulnak el a magyar dolgok, s nem foglalkoznak vele... Nekem az az érzésem messziről nézve, hogy zavaros a múzeumi világ...” Megkeseredett ember szavai voltak már ezek, de nagyon sok igazságot tartalmaztak, felhívva a figyelmet egy káros jelenségre. Érdemes ma is elgondolkozni rajta. Reméljük azonban, hogy az Örökkévalóságban azóta némi elégedettséggel szemléli az utóbbi másfél évtized néprajzi tevékenységét és termését.

S. Lackovits Emőke

Vajkai Aurél és Cserszegtomaj

Édesapám munkásságában jelentős helyet foglal el Cserszegtomaj kutatása. Miért éppen Cserszegtomaj? – tehetnék fel a kérdést. Ő már kisdíák korában a kassai hegyek közti kirándulásokon megszerette a szép környezetet. Másik vonzalma a művészetek és a zene iránt a mediterrán tájakra hívta. El is biciklizett egyszer Velencébe, de később aztán soha nem jutott el az általa annyira szeretett művészetek hazájába. A Balaton környékét mediterrán szépségű tájnak tartotta. Szerinte a rómaiakat a hazájukra emlékeztette, azért telepedtek meg szívesen a Balaton partján. Ő is ebben a tájban találta meg azt, ami számára oly fontos volt: a kilátás, a hegyek, a tó, a színek harmóniája, a virágzó fák. Egy tanulmányából sem marad ki a természet dicsérete, legyen az erdő, rét, vagy kultúrtáj.

Cserszeg, ahová először egy nagybátyám jövendőbeli lakodalma alkalmából került el, mint néprajzi gyűjtő, nagyon megtetszett neki.

Először a táj szépsége ragadta meg, majd ahogy közeledett az emberi lakhelyhez, neki, aki mindenféle zártságot, kötöttséget nehezen tűrt, nagyon megfelelt a szabadon bejárható hegyközség, ahol sem kerítés, sem dühös kutya nem állta útját. Még közelebb jutva, a saját rendszeretetéhez hasonló rendet talált a cserszegi ember házatáján: a gondozott szőlősorok, a mértani pontosságú farakás, a házak hátához támasztott kukoricaszár, amely a hidegtől óvta, mind nagyon tetszett neki. De mindenek előtt a cserszegi ember keltette fel érdeklődését, mert annyira mások voltak szegényparaszti létük mellett élő „polgári” öntudatukkal mint a korábban megismert falusi emberek. Ott, Cserszegen ismerte meg édesanyámat, aki tősgyökeres cserszegi volt, általa rokonságba került szinte az egész „hegyel”, ahogy ezt Cserszegen mondják. 1944 júniusától ott is laktunk 1950 májusáig. Akkor nevezték ki a veszprémi Bakonyi Múzeum igazgatójának és elköltöztünk Balatonalmádiba. De Cserszegre mindig visszajártunk a rokonokhoz, majd 1961-ben, amikor édesanyámék megosztottak a testvéreivel, a kapott telken felépítették a „kisházat”, ahogy Cserszegen mindenki beszélt róla.

Ez a kisház lett aztán a kedvenc tartózkodási helye. Olyan volt, mint egy múzeum, tele furcsa, érdekes tárgyakkal. A különbség csak az volt, hogy itt mindenhez hozzá lehetett nyúlni, és „Arél bácsi” mindenről elmondta, amit tudni lehetett. Rengeteg könyv is volt a kisházban, amiket szintén szívesen megmutatott a cserszegi gyerekeknek, felnőtteknek. Nem ritkán iskolai csoportok is felkeresték, akiknek a régi Cserszegről mesélt. „Arél bácsi” volt a gyerekeknek, a felnőtteknek „Doktor úr”. Emlékszem sok fiatalra, akik eljöttek hozzá tanácsért, mert valamilyen művészi ambíciójuk volt. Akkor is hozzá fordultak, amikor fel akarták újítani Cserszegen a szüreti mulatságok hagyományát. De másképp is kiállt a cserszegiek érdekében, pl. nagy része volt abban, hogy autóbusz járatot kapott a hegyközség. Sokszor felkeresték a helybeliek, elmondták sérelmeiket, „tegye bele az újságba Doktor úr” – mondták.

Cserszegről írt tanulmányai az 1939-től 1979-ig terjedő fél évszázadot ölelik át. A Cserszegtomaj című tanulmányból két dolgot emelnék ki:¹

- Éleslátását, ahogy megfigyeli akár a tájra, akár a benne élő emberre jellemző, maghatározó vonásokat. Pl. észreveszi a Cserszeg és Tomaj közti láthatatlan, csak az emberekben, nem is tudatosan meghúzódó határvonalat. Meglátja azt is, hogy ott van kerítés két birtok között,

¹ Cserszegtomaj (Egy hegyközség élete) Néprajzi Értesítő, 1939. In: *Vajkai Aurél: A magyar nép életmódja*. Bp., 1999.

ahol a szomszédok viszonya rossz, de a közös utakon vezető keréknyomok között növekvő füvet majdnem mindenki igyekszik lekaszálni a szomszéd előtt, még ha jobban is vannak. Nagyon jól látja a „város” (Keszthely) és a „hegy” (Cserszeg) akkori viszonyát, a kulturális átadás-átvétel lehetőségeit és gátjait.

• Jellemző erre a tanulmányra, útkeresése a néprajzi módszerek között. Először azt gyűjtött szívesen, amihez már az egyetemen tanultak folytán értett: a népi gyógyászatot. De már akkor meglátta azt is, hogy nem elég csak az archaikust keresni, mint azt sok más néprajzos tette, nem elég a „mélyen begyökerezett életformák” leírása. Ahogy a gyógyításnál sem csak azokkal foglalkozott, akik javasemberekhez jártak, hanem azokkal is, akik orvoshoz. Az adatokat nem „élettelen tömegként” kezelte, hanem „élő, folyton változó és átalakuló, az emberi természettel egybeolvadó valóságként.” Előszeretettel alkalmazta a lélektani elemzéseket, de felismerte, hogy annak kizárólagos alkalmazása is tévútra visz. Gyűjtéseiben megjelent az egyéni-ségkutató módszer is, de a jelentős személyiségeket ugyanakkor olyan szempontból elemezte, hogy mit jelentettek a környezetük számára.²

A Cserszegen kialakult megfigyelési módszere és néprajzi gondolkodása a későbbiekben kiteljesedett. De olyan, szinte novellisztikus szépségű tanulmánya, mint az 1948-ban megjelent „Élet a cserszegtomaji házban”³ nincs még egy. A ház funkcióit ismerteti, de közben a benne élő emberről szól, akinek életében „a gazdálkodás törvényei szigorúbbak voltak, mint az ember személyes szükségleteinek törvényei.”⁴ Ahol a „kényelem majdnem ismeretlen fogalom, talán az egyetlen a józón alvás.”⁵ Itt ismerjük meg igazán a cserszegi embert, de ez az ismeretünk kiteljesedik az 1967-ben a Kortársban megjelent Cserszeg tanulmánnyal, ahol a rengeteg jó megfigyelés közül megint kettőt emelnék ki.⁶

• A hegyközségi embernek mindenért többet kell teljesítenie, mint másnak: ivóvízért, állatnak takarmányáért sok kilométert kell megtennie. A boltba, iskolába eljutni, a piacra áruval bemenni szinte mindennapi küzdelem. Másrészt mindig kéznél van a pincében a saját bora, ami könnyen átsegíti a válságon.

• Más értelemben, de napjainkig és másokra, nemcsak a cserszegiekre érvényes, az a megállapítás, hogy „az ekét könnyű traktorra kicserélni, de már sokkal nehezebb az ekeszarvát vezető ember szemléletét hirtelenjében a traktoros világnézetére átállítani”.⁷

Nincs mód egy rövid megszólalás keretében mindent elmondani Vajkai Aurélról és Cserszegről. De talán ennyiből is világossá válik, hogy jól látta a lassú, tétovázó, szemlélődő, a természetet jól ismerő és azzal minden misztikától mentes, jó viszonyban lévő, de az újításoktól ódzkodó, lelke mélyén babonás cserszegi embert. Ő maga is ilyen lett lassan, ahogy öregedett. (Kivéve a babonát, mert az ellen haláláig tűzzel-vassal harcolt.) Cserszegi házában folyton hallgatta a rádiót és a TV-t, több újságot járatott, kertjében esőmérő állt, meteorológiai megfigyeléseket végzett. Noha óriási szerepe volt abban, hogy Cserszeg bekapcsolódott az artézikut hálózatba, cserszegi házába sohasem engedte bevezetni a vizet. Minden hajdani adatközlőjének volt már fürdőszobája, mi akkor is vödörben hordtuk a vizet, igaz, már nem a több kilométerre levő Birkáskútról, hanem a kertünk sarkán álló öreg gyümölcsfákból következtetett hajdan – már mind be lettek temetve. Ugyanakkor a miénk úgy nézett ki, mint hajdan a „polgároké”, és a köréje ültetett gyümölcsfáknak is volt idejük megöregedni.

Vajkai Zsófia

Vajkai Aurél Cserszeggel foglalkozó írásai: Cserszegtomaj. Egy hegyközség élete. Néprajzi Értesítő 1939. 170–204. old.; A gyűjtőgető gazdálkodás Cserszegtomajon. Néprajzi Értesítő. 1939. 231–258. old.; Az ördögös molnárlegény. Ethnographia 1947. 55–69. old.; Élet a cserszegtomaji házban. Ethnographia 1948. 54–72. old.; Préházak és pincék a XVIII. századból a Balaton északi partján. Ethnographia 1956.

² Uo. 15. és Cserszegi mesék. Ethnographia, 1998.

³ Élet a cserszegtomaji házban. Ethnographia, 1948. In: Vajkai Aurél i. m. Bp., 1999.

⁴ Uo.: 164. old.

⁵ Uo.: 165. old.

⁶ Cserszegtomaj. Egy Balaton menti hegyközség útja. Kortárs, 1967. In: Vajkai Aurél: i. m. Bp., 1999.

⁷ Uo.: 205. old.

57–90. old.; Betyártörténetek Cserszegtomajról. Középdunántúli Napló 1959. 1. 18., 4. old.; A hegyközségek kialakulásának kérdése. Néprajzi Közlemények 1959. 59–70. old.; A hegyközségi ember. Középdunántúli Napló II. 1959. 5., 2. old.; Cserszegtomaj helynevei. A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei. 1959. 303–328. old.; Márványtáblát Cserszegtomajra. Napló 1964. VII. 10. 4. old.; Szüreti felvonulás Cserszegen. Napló X. 3. 8. old.; Cserszegtomaj. Egy Balaton menti hegyközség útja. Kortárs 1967. 471–478. old.; Emlékezés Szabó Istvánra. Szabad Föld 1976. IV. 25.; Szabó István emlékezetére. Napló 1976. V. 22. 6. old.; Szabó István gyermekkori versei. Élet és Irodalom 1976. 29., 15. old.; A paraszti munka betanulása. A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei 1979.; Cserszegi mesék. (Vajkai Aurél hagyatékából közreadja Vajkai Zsófia). Ethnographia 1998. 199–204. old.; A magyar nép életmódja. Jászöveg Műhely Kiadó. Bp., 1999.

Százkilencven esztendeje született Petrás Incze János, a moldvai csángók első kutatója¹

Az 1841-es esztendő nyarán nevezetes találkozásra került sor Székelyföld fölkapott üdülőhelyén, Borszákon. Akkor és itt ismerkedett meg egymással *Döbrentei Gábor*, a Magyar Tudományos Akadémia „titoknok”, vagyis titkára, valamint a Kárpátokon túlról, Moldvából odaérkezett *Petrás Incze János*. Előbbi pihenés és gyógyulás céljából, utóbbi pedig püspöke – pontosabban a Moldvai Püspöki Helytartóság címzetes püspöke – titkáraként utazott a gyógyvizzeiről híres fürdőhelyre. *Döbrenteit* – mint később maga írta – „arra intette a’ nemzeti rokonság’ vonzalma”, hogy a véletlen találkozást ne hagyja „nyom nélkül elillanni”; ezért sebtében 38 kérdést írt össze a moldvai csángókról.

Döbrentei kérdései azt jelzik, hogy az akkori Magyarország tudományos fellegvárának vezető embere, bár kérdései olykor naivak, nemcsak *hallott* már Moldva magyarságáról, de határozottan jól értesült volt sorsuk számtalan oldaláról. *Petrás* azon melegebben válaszolt a kérdésekre, s noha némelyik érezhetően felkészületlenül érte, ezek a sebtében papírra vetett szövegek tekinthetők a moldvai csángómagyarokról ismert legelső részletes és hitelt érdemlő tudósításoknak.

Az esemény nemcsak azért jelentős a magyar művelődéstörténet számára, mert *Döbrentei* kérdéseiből állt össze az első, tudatosan összeállított néprajzi, vagy ha úgy tetszik *honismereti* kérdőív, hanem azért is, mert fontos változást hozott a fiatal szerzetes, *Petrás Incze János* életében: ettől kezdve, hivatása gyakorlása mellett a magyar tudományak és a csángómagyarok sorsának is elkötelezett szolgálója lett.

Petrás Incze János Moldvában, a Szeret folyó jobb oldalán fekvő Forrófalván (románul Faraoni) született, 1813-ban. A települést a szájhagyomány szerint Ștefan cel Mare (1464–1504) – a csángók nyelvén Nagy Estány – idejében egy *Forró* nevű, a török elleni harcokban vítezkedett katona alapította, kinek lányát a vajda feleségül is vette, ugyanis a népi emlékezet szerint – a nemrég „házilag” szentté avatott – István vajda szinte minden szemrevalóbb moldvai lányt „feleségül vett”. Forrófalva valóban már szerepel a XV. századi a forrásokban, tehát nyilvánvalóan korábban keletkezett, talán magyar husziták alapították 1420-ban. Lakossága a XVII. században többször is elmenekült, de a XVIII. század derekán a legnagyobb katolikus moldvai faluként említik, melynek lakói *rezesek*, vagyis szabadparasztk voltak. Lakosságának 99 % ma is római katolikus, akiknek mintegy kétharmada beszél, vagy legalábbis ért magyarul, bár a legutóbbi népszámláláskor még csak 48-an vallották magukat magyar anyanyelvűnek. Pedig a XIX. század végén Románia Nagy Földrajzi Szótárában még azt olvashatjuk, hogy a forrófalviaknak több mint 95 %-a magyar nemzetiségűnek vallotta magát.

Petrás János tehát gyakorlatilag színmagyar településen látta meg 1813-ban a napvilágot. A család – édesapja, *Petrás Ferenc* kántor feljegyzése szerint – több mint száz esztendeje, Bara-

¹ A *Petrás Incze János* Kulturális Egyesület által Egerben, 2003. november 8-án elhangzott előadás bővített változata (*Szerk.*)